

i legitimitetskris. – De enskilda avgörandenas legitimet härleds då inte ur lag, utan ur omständigheter som t.ex. att representanter för de tvistande parterna deltar i beslutsfattandet eller att parterna godkänner resultatet. Härigenom bereder man väg för en ny typ av maktutövning. Då man bedömer egenskaperna hos de nya organen för tvistereglering, är det enligt min mening även nödvändigt att beakta om och i vilken utsträckning dessa organ ansluter sig till samhälleliga motsättningar och konflikter.

Feminist Perspectives on Law

European Conference on Critical Legal Studies.
ECCLS 1986.

Hanne Petersen

Den femte ECCLS-konference blev afholdt i London på nogle kølige tidlige april dage umiddelbart efter påsken og umiddelbart efter effektueringen af Margaret Thatchers beslutning om nedlæggelsen af Greater London Council – Londons græsrodsvenlige Labour-styrede »hovedstadsråd«.

Konferencens tema var »Feminist Perspectives on Law« og dette emne gjorde konferencen til det største tilløbsstykke i ECCLS' hidtidige historie, og var lige ved at tage pippet fra de tapre arrangører. – Der var tilmeldt ca. 300 personer til konferencen, heraf ca. 10% mænd. – Langt de fleste deltagere var fra England eller engelsktalende lande, Irland, USA, Australien og Canada, mens de kontinentaleuropæiske lande – bortset fra en ret stor gruppe hollandske kvinder – var beklageligt dårligt repræsenterede. Fra Danmark og Norge mødte vi med en delegation på 9 kvinder, som straks iværksatte en meget udbytterig intern arbejdsfordeling og informationsudveksling.

Programmet var i bedste angelsaksiske stil et supermarked med 45 workshops, 9 små paneldiskussioner og 2 store samlede arrangementer for alle deltagere. Konferencen løb over 3 dage og hver dag var delt op i tre sessionsperioder med en række parallelle foranstaltninger samt et mere uformelt aftenprogram. De engelsktalende lande dominerede naturligt nok også blandt oplægsholderne i workshops og paneler.

Overordnet kan man sige, at konferencens indhold kan opdeles i en teoretisk og metodisk orienteret del, der beskæftigede sig med begrebsudvikling og metoder til opnåelse af kvindeperspektiver på retten og en mere konkret og empirisk orienteret del, der bestod i beskrivelser af mere eller mindre omfattende retspraksis på forskellige områder.

De konkrete emner, der blev taget op i de forskellige workshops faldt nogenlunde indenfor følgende hovedgrupper:

- vold og voldtægt, strafferetlige og procesretlige spørgsmål
- familieforhold og reproduktionsteknologier

- sociale forhold og socialretlige udviklinger
- arbejdsret, arbejdsmarkeds- og arbejdsmiljøforhold
- professionsforhold for kvindelige advokater og undervisere.

Endvidere blev formueretlige spørgsmål, strukturalistisk sproganalyse af ligestillingsdomme, mandlig seksualitet og en del andre emner taget op.

De teoretiske workshops beskæftigede sig bl.a. med hvad det feministiske perspektiv på retten skulle føre til. Skal vi beskæftige os med »Women and the law« eller »Women's law«. Den skandinaviske tradition og ambition har især rettet sig imod en udvikling af en *kvinderet* (Women's Law) der tog udgangspunkt i kvinders situation og foretog de retlige analyser på dette grundlag, mens »Women and the law« indfaldsvinklen snarere satser på at tilvejebringe additionskundskab (se Anita Dahlbergs omtale af dette begreb i artiklen »Ett kvindeperspektiv på juridiken« i *Kvinderetfærd* nr. 31, s. 34).

Tove Stang Dahl præsenterede den skandinaviske »retning« i det indledende panel og i sin egen workshop med titlen »Taking women as the starting point: women's law«.

Mange af de angelsaksiske oplægsholdere og bidrag var efter vores opfattelse meget fokuserede på en ligestillingsstrategi, der tog sit udgangspunkt i en sammenligning af kvinders livssituation med mænds livssituation, og hvor mænds normalsituation blev gjort til den generelle målestok og udgangspunktet for formuleringer af krav og handlemuligheder. Kombineres denne ligestillingsstrategi med en lønarbejderstrategi bliver det meget vanskeligt for kvinder at stille andre krav til lønarbejdet end de krav mænd stiller, af frygt for at miste lønarbejdet – der ses som det fremmeste middel til opnåelse af ligestilling.

Jeg deltog selv med et oplæg om kvindeperspektiver på arbejdsretten i den offentlige sektor i en dansk-engelsk workshop, hvor det engelske oplæg handlede om »The invisibility of women in labour law«. Det kritiserede forskellige pluralistiske og kritiske arbejdsretsteoretiske retninger eller skoler for hver sin form kønsblindhed og lagde op til at der måtte ske en inddragelse af kvinders situation som lønarbejdere i arbejdsretsteoretiske overvejelser.

Tanken om at tage udgangspunkt i kvinders totalsituation, hvor lønarbejdet kun udgør et element, i en kvinderetlig analyse af arbejdsretten blev rejst i denne workshop. Den blev fsv videreført i en afsluttende workshop om »Scandinavian Trends in Women's Law: strategies theories and methods, hvor Tove Stang Dahl var ordstyrer, mens Agnete Weis Bentzon holdt et oplæg om kvinderettens forskningsområder og metoder og Kirsten Ketscher talte om kvinderetlige strategier, og om nødvendigheden af at foretage sammenligninger imellem kvinder i stedet for imellem kvinder og mænd for at bevare muligheden for at kæmpe for ændringer af herskende værdier.

At ligestillingsstrategien ikke er fuldstændigt dominerende, men at mange

nok står famlende overfor den og forholder sig både mere nuanceret og kritisk til den viste sig selvfølgelig også i en række forskellige workshops.

Blandt andet holdt tre kanadiske kvinder en workshop, hvor nogle af disse emner også blev taget op. Kathleen Lahey talte om »Feminist methodologies«, mens Susan Boyd og Elisabeth Sheehy havde en meget velforberedt og udbytterig kritisk gennemgang af kanadisk feministisk kvinderetslitteratur.

Canada har netop fået en ny forfatning, der direkte fastslår et generelt ligestillings- og lighedsprincip. Selvom der kun var meget lidt domspraksis, var de kanadiske kvinder alligevel skeptiske overfor den selvstændige værdi af sådanne proklamationer.

Derimod var der generelt ikke nogen afvisning af lovgivning som instrument til forbedring af kvinders situation, men snarere en holdning til at man måtte vælge det retlige instrument, der passede bedst til de stillede krav og behov og den faktiske situation og som bedst varetager kvinders interesser.

Under den afsluttende evaluering fremkom der kritik af konferencens indhold for at negligere de problemer den 3. verdens kvinder og kvinder tilhørende minoritetsgrupper som sorte kvinder, jødiske kvinder og andre stod i. En pakistansk jurist kritiserede konferencen for i for høj grad at have taget udgangspunkt i retssystemet og i de retlige former for undertrykkelse og derved at have overset de mange andre eksisterende forskellige former for kontrol og undertrykkelse som f.eks. religionen, hvilket hun mente skyldes den vestlige verdens generelle fokusering på retssystemet som reguleringssystem.

Ved den skandinaviske delegations eget evalueringsmøde søndag formiddag var vi enige om, at det havde været en meget udbytterig konference, som bl.a. kunne opfylde det vigtige formål, at etablere kontakter imellem de kvinderetlige større og mindre miljøer i og udenfor de europæiske lande – og skabe mere viden om hinanden. – Så alle håbede på, at de hollandske kvinder ville påtage sig arbejdet med at arrangere endnu en kvinderetskonference om 2 år. – Foreløbig vil en del af bidragene ved denne konference blive trykt i et dobbeltnummer af *International Journal of the Sociology of Law*, der udkommer i slutningen af 1986. Endvidere vil nogle bidrag evt. blive oversat og bearbejdet til *Retfærd*.

Den næste ECCLS konference finder sted fra den 9.-11. april 1987 udenfor Paris. Temaet er foreløbig »Legal order and Private Order«.

Dansk kontaktperson for ECCLS er Peter Blume, Det retsvidenskabelige Institut B, Studiestræde 6, 1455 København K, 01-15 21 66.

Kontaktperson i Norge: Erik Boe, Universitetet i Oslo, Karl Johansgate 47, Oslo 1.

Kontaktperson i Sverige: Håkan Hydén, Institutionen for Handelsrätt, Gerdgatan 9, 22362 Lund.

Kontaktperson i Finland! Lars D. Eriksson, Institutionen för offentlig rätt, Helsingfors Universitet, Regeringsgt. 11-13, 00100 Helsingfors 10.